

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. Мария Димитрова Рохова-Йорданова, д.у.

Катедра по икономика и управление на здравеопазването, Факултет по обществено здравеопазване, Медицински университет - Варна

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ в област на висшето образование 3. *Социални, стопански и правни науки*, професионално направление 3.7. *Администрация и управление*, научна специалност *“Организация и управление извън сферата на материалното производство (в здравеопазването)”*

на Валерия Веселинова Николова – докторант в редовна форма на обучение

Тема на дисертационния труд: **Система от показатели за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България**

Научен ръководител: **проф. Антония Славчева Димова-Йорданова, д.м.**

Основание за изготвяне на рецензията: Заповед № Р-109-194/28.04.2022 г. на Ректора на Медицински университет – Варна за определяне на състав на научното жури и Протокол № 1/11.05.2022 г. от заседание на научното жури за определяне на рецензенти по процедурата за придобиване на ОНС „Доктор“ с кандидат Валерия Веселинова Николова

1. Данни за процедурата

Валерия Веселинова Николова е преминала обучение по докторска програма *“Организация и управление извън сферата на материалното производство (в здравеопазването)”* в професионално направление 3.7. *Администрация и управление*, област на висшето образование 3. *Социални, стопански и правни науки*. Докторантката е зачислена в редовна форма на обучение със Заповед № Р-109-85/01.02.2019 г. на Ректора на МУ-Варна към Катедрата по икономика и управление на здравеопазването с научен ръководител проф. Антония Димова-Йорданова, д.м. и тема на дисертационния труд *„Система от показатели за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България“*. Докторантката е положила успешно изпитите за докторантски минимума, изпълнила е всички дейности, предвидени в индивидуалния учебен план, събрала е необходимите кредити и е получила положителни атестационни оценки за всички академични години на обучението. Докторантурата приключва в срок и Валерия Николова е отчислена с право на защита със Заповед № Р-109-62/02.02.2022 г. на Ректора на МУ-Варна. На основание решение на Катедрен съвет на Катедрата по икономика и управление на здравеопазването (Протокол № 6/19.04.2022 г.) и решение на Факултетния съвет на Факултета по обществено здравеопазване (Протокол № 184/20.04.2022 г.) е разкрита процедура по защита пред научно жури със Заповед № Р-109-194/28.04.2022 г. на Ректора на Медицински университет – Варна.

По настоящата процедура са представени всички необходими документи, предвидени в Закона за развитие на академичния състав на Р България, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на МУ-Варна.

2. Кратко биографично представяне на кандидата

Валерия Николова е завършила СОУ „Найден Геров“ в гр. Варна с чуждоезиков профил. Притежава бакалавърска степен по Здравен мениджмънт (2012 г.) от Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“ - Варна. През 2015 г. придобива образователно-квалификационна степен „Магистър“ по Фармацевтичен мениджмънт в Медицински университет – Варна. От 2020 г. е специализант по Медицинска информатика и здравен мениджмънт към Медицински университет – Варна. Преминала е онлайн курс за обучение по Ръководство на качеството и безопасността към Университет „Джордж Вашингтон“ през 2020 г.

Трудовия си стаж Валерия Николова започва през 2011 г. като медицински представител във фармацевтичната компания АВО Pharma в гр. Варна. От 2016 до 2017 г. е организатор учебни планове и програми към Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“ - Варна. От 2017 г. след спечелен конкурс е асистент към Катедрата по икономика и управление на здравеопазването, Факултет по обществено здравеопазване на Медицински университет - Варна. Валерия Николова води упражнения по Теория на управлението, Въведение в здравния мениджмънт, Организация на здравната система, Управление на качеството в здравеопазването, Управление на промяната в здравеопазването, Управление на човешките ресурси, Организационно поведение и лидерство в специалностите „Здравен мениджмънт“, „Фармацевтичен мениджмънт“, „Оптометрист“, „Управление на здравните грижи“ и „Информационни технологии в здравеопазването и здравните грижи“.

Член е на Българското научно дружество по обществено здраве. Владее английски език.

Валерия Николова има участия в научни форуми, включително и в чужбина, публикации в научни списания и участва в научно-изследователския проект „Оценка на здравната система в България - ефективност, равнопоставеност, устойчивост“, финансиран от Фонд „Наука“ на Медицински университет - Варна. Нейната преподавателска и научно-изследователска работа до момента показват професионална ангажираност, последователност и целенасоченост в търсенето на решения на значими за науката и практиката проблеми и предизвикателства.

3. Общо представяне на дисертационния труд

Дисертационният труд е представен в общ обем от 182 страници, от които 123 основен текст. Структурата е логично обвързана и включва въведение, организация на изследването, теоретични основи на качеството в здравеопазването и подходи за неговото измерване и оценка (първа глава), измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България (втора глава), нагласи и потребности от информация на гражданите и медицинските професионалисти към качеството и неговото измерване (трета глава), система за измерване и оценка на качеството на здравеопазване (четвърта глава) и заключение. Към основния текст на дисертацията са обособени четири

приложения с общ обем от 40 страници, представящи резултати от анализите на нормативната уредба за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България и основния инструментариум на социологическите проучвания – анкетни карти за граждани и медицински специалисти.

Научното изследване и получените резултати са добре онагледени с 26 таблици и 32 фигури. В справката за използваната литература са представени общо 175 източника, от които 53 – на български език и 122 – на английски език. Посочената литература отговаря на изследваната проблематика, като са използвани източници в широк времеви диапазон – от 70те години на 20ти век до 2021 г. Преобладаващата част от цитираните публикации са издадени през последните 10 години, което демонстрира добра литературна осведоменост по отношение на актуалните възгледи в изследваната област. Изполваните източници са коректно указани и са надеждни доказателства за валидност на предложените идеи и решения.

4. Актуалност и значимост на изследвания проблем

Темата на дисертационния труд е един от най-значимите проблеми на здравните системи, който не изчерпва своята актуалност вече няколко десетилетия. В дисертационния труд на Валерия Николова тази проблематика е пречупена през малко изследвана в България перспектива – ефективното функциониране на здравните системи и тяхната оценка.

Систематичното измерване, проследяване и оценка на медицинската помощ стават все по-важни в настоящия контекст, в който функционира здравната ни система, с актуалните тенденции и промените, които засягат здравеопазването. Този проблем касае не само отделните лечебни заведения, но и здравната система като цяло и нейния капацитет да отговори на потребностите на пациентите и да изпълнява своите основни функции. И тъй като този въпрос не засяга само здравеопазването на една отделна държава, то той отдавна е получил международно признание. Това се откроява като един от основните приоритети на политиката на международни организации като Световната здравна организация, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, Фонда на общността и техните програмни документи. В много държави са разработени и постоянно се актуализират системи от показатели за измерване и оценка на качеството на здравеопазване, които стоят в основата на оценката на функционирането на здравните системи и възможностите им да постигат по-добри резултати. Всичко това показва значимостта и актуалността на изследваната проблематика.

Проблемът за качеството на здравеопазването в България и неговото измерване и оценка на национално равнище не е достатъчно разработен. Проведени са множество проучвания относно качеството на отделни здравни услуги, оценка на качеството на локално равнище, измерване на качеството на медицинската помощ в различни лечебни заведения, но на макрониво, от перспективата на здравната система съществува подчертан дефицит на изследвания за България. Актуалността е аргументирана убедително, както в теоретичен, така и в приложен аспект. Професионалната подготовка на докторантката също допринася за оформяне на научно-приложните приноси на изследването. Всичко това ми дава основание да оценя изследваната проблематика като актуална и дисертабилна.

5. Дизайн на изследването

Целта на изследването е ясно дефинирана и добре обоснована въз основа на литературния обзор и съществуващите в контекста на функционирането на националната здравна система нерешени проблеми. С целта на дисертационния труд се търси решение на поставения научен проблем – *създаване на система от критерии и индикатори за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България*, която да служи за управление на качеството на национално и локално равнище, както и да удовлетвори информационните потребности на медицинските специалисти, пациентите и обществото като цяло. Постигането на тази цел е резултат от изпълнението на пет изследователски задачи, които обхващат в логическа последователност и основните стъпки за реализиране на целта на дисертационния труд. Формулирани са и три тези, като е налице ясна връзка между тях, основната цел и задачите на изследването. Самите тези последователно се доказват при изпълнението на изследователските задачи.

Обектът и предметът на изследването са коректно дефинирани, съобразно постановката на проблема и основната цел на дисертационния труд.

Използваните методи включват анализ и обобщение на научни публикации, контент-анализ на концептуални рамки за оценка на функционирането на здравната система в различни държави, анализ на нормативни документи, анализ на качеството на здравеопазване в България, социологическо проучване – анкети, проведени сред две категории респонденти (граждани и медицински специалисти) със специално разработен за целта инструментариум (въпросници) и статистически методи за анализ на резултатите от проучванията (графичен метод, анализ на резултатите с едномерни разпределения и крос-табулации и статистически методи за изследване на зависимости). Методите са целенасочено подбрани, добре обосновани и директно обвързани с целта, задачите и тезите на изследването. Докторантката надлежно е посочила и ограничителните условия при провеждане на изследването, свързани с избора на подход и методи на изследването.

Като цяло изследването е добре планирано, с всички необходими реквизити, определящи неговия дизайн. Отделните елементи са логически обвързани. Безспорни предимства са задълбочените анализи на нормативната уредба, съществуващите информационни източници в България, както и проведените социологически проучвания сред граждани и медицински специалисти, които въпреки посочените ограничения, дават възможност да се изследва проблемът през различните перспективи на изпълнителите и потребителите на медицинската помощ. Това прави получените резултати интересни, значими и добре обосновани.

6. Оценка на структурата и съдържанието на дисертационния труд

В **първа глава** от дисертационния труд са представени основните теоретични постановки по изследвания проблем. Литературният обзор е обстоен и целенасочен и демонстрира добрата осведоменост на докторантката по актуални въпроси на изследваната тематика, както и способност за обобщаване, систематизиране и интерпретиране на научна литература.

Анализирани и обобщени са теоретичните постановки за съдържанието и разбиранията за качество по принцип, качество на и в здравеопазването, както и

подходите и инструментите, използвани за неговото измерване и оценка. Разгледани са различни авторови мнения за същността на качеството и са изведени неговите отличителни черти. Анализирани са дефинициите за качество в здравеопазването, като са подчертани специфичните моменти и същностните му характеристики, както и признаците за качество или т.нар. елементи на качеството. Важен момент в изследването представлява изясняването на разликата в съдържанието на качество на и качество в здравеопазването и очертаване на обхвата и равнищата на анализ на двете понятия, като по някои спорни въпроси авторът предлага своя обоснована гледна точка.

Съществено значение за операционализиране на разбирането за качеството на здравеопазване представляват обобщенията върху неговото измерване и оценка и систематизирането на различните подходи и инструменти, използвани в международен план. Интересен момент е проучването на опита на други държави в оценката на функционирането на здравните системи и систематизиране на критериите и показателите, които се използват за измерване и оценка на качеството. Проучени са 15 концептуални рамки и придружаващите ги системи от показатели за оценка, като са изведени 905 индикатора за качество, включени в тях. Това значително по обем и обхват проучване на международния опит осигурява надеждна отправна позиция за разработване на система от показатели за измерване и оценка на качеството, съобразена със спецификите на здравеопазването в България. Литературният обзор завършва с обобщения и изводи, които съответстват на целта и задачите на дисертационния труд.

Във **втора глава** е систематизирана и анализирана нормативната уредба, използвана за осигуряване на качеството на лечебния сектор в България, съществуващите практики за измерване и оценка на качеството на здравеопазване и наличните данни за равнището на качеството. Информацията е систематизирана по няколко критерия въз основа на проведения литературен обзор. Анализът на действащата нормативна уредба и на медицинските стандарти следва изведените в първа глава елементи на качеството на здравеопазването, като това позволява не само да се открият основните дефицити в нормативните изисквания, но и да се очертаят насоките за тяхното усъвършенстване, което е и един от значимите приноси на изследването. Втора глава завършва с анализ на достъпните данни за качеството на здравеопазване в България, въз основа на който са идентифицирани потребностите от допълване и верифициране на наличната информация по всички елементи на качеството.

Резултатите от проведените собствени социологически проучвания и тяхното обсъждане са изчерпателно представени в **трета глава** на дисертационния труд, в която са обособени две основни части. В първата част са анализирани резултатите от проучването сред гражданите. Подробно и акуратно е описан методът за събиране на информация и стъпките при провеждане на проучването, като са посочени и неговите ограничения. Коментирани са демографските и социално-икономическите характеристики на респондентите. Изследвани са разбиранята на гражданите за качеството на здравеопазване, потребностите им от информация, както и мнението им за качеството на здравеопазване в България. Тук се потвърждават резултати, получени и в други изследвания, относно необходимостта от формални източници на информация за лечебните заведения и качеството на медицинската помощ, която предоставят. В проучването е обърнато специално внимание на разбирането за „високо качество“ на пациентите, разгледано отново през призмата на елементите на качеството.

Във втората част на трета глава са представени резултати от проучването, проведено сред медицински специалисти. Те дават ценна перспектива, допълваща резултатите от предходните проучвания и анализи и в същото време позволяваща да се открият някои важни различия във възприятията на основните заинтересовани страни. Това от своя страна позволява да се изведат основните проблеми, които възпрепятстват осигуряване на качеството на предоставяните здравни услуги. Въз основа на резултатите от двете проучвания са сравнени и оценките, които гражданите и медицинските специалисти дават за качеството на здравеопазване в България. Обобщени са и вижданията на респондентите относно елементите на качеството, които трябва да се използват при неговата оценка на ниво здравна система и на ниво лечебно заведение. Това позволява лесно да се идентифицират различията във възприятията на гражданите и на медицинските специалисти. В края на трета глава са обобщени информационните потребности на двете групи респонденти и са очертани основните насоки за измерване и оценка на качеството на здравеопазване, изведени въз основа на резултатите от двете социологически проучвания.

В четвърта глава, въз основа на резултатите от извършените анализи и проучвания, е предложен концептуален модел на система от показатели за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България. Концептуалният модел е представен последователно и обосновано, като са определени целта и предназначението му, а самият модел е обвързан с елементите на качеството, отнесени към структурата, процеса или резултата в зависимост от проблемите и нивата, на които се търси тяхното решение. Безспорен принос на дисертационния труд представлява и разработената система от показатели за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България, която включва 89 показатели, групирани по елементите на качеството и съответните критерии за оценка. Така представената операционализация на концептуалния модел е от съществено значение за управлението на качеството на здравеопазване и неговото непрекъснато повишаване. Те дават насока и за необходимите данни и информация, които трябва да се събират, обобщават и анализират на различни равнища на здравната система. Последователното изследване на дефинирания проблем и прилагането на обоснован методологичен комплекс, конструиран за целта, са надеждна обосновка на представения концептуален модел и системата от показатели. В края на четвърта глава е предложен и подход, чрез който системата от показатели може да бъде въведена в практиката. По този начин изследването е напълно завършено.

Като цяло основното изложение на дисертационния труд следва логическата последователност, зададена от целта и задачите на изследването. Спазен е научният стил. Получените резултати от цялостното изследване на проблема ми дават основание да направя заключението, че целта на дисертационния труд е постигната.

7. Оценка на приносите на дисертационния труд

В автореферата към дисертационния труд са посочени пет приноса. Преобладаващата част от тях имат теоретико-приложен характер. С научно-познавателен характер е първият принос, свързан с обосновката и развитието на разбирането за различните нива на дефиниране на качеството (качество на и качество в здравеопазването) и изведената връзка между това разбиране и концепцията за оценка на функционирането на здравните системи. Значим принос за управлението на

качеството на здравеопазване в България е предложеният концептуален модел и разработената система от показатели за измерване и оценка въз основа на отделните елементи на качеството. В дисертацията е разработен и тестван изследователски инструментариум за проучване на възприятията и нагласите на гражданите и медицинските специалисти към качеството на здравеопазване в България и неговото измерване, като въз основа на това са установени и потребностите им от информация. Анализирани са актуалните възможности за измерване на качеството на здравеопазване, осигурявани от нормативната база и наличните данни и са обосновани потребностите от промяна и усъвършенстване както на съществуващата регулаторна рамка, така и на информационното обезпечаване. Особено внимание заслужава изведеният подход за въвеждане на система за измерване и оценка на качеството на здравеопазване в България.

Посочените приноси са плод на задълбоченото и целенасочено изследване, проведено от докторантката и отразяват адекватно постигнатите резултати. Актуалната и значима проблематика, на която е посветен дисертационният труд, дава възможност за разширяване и продължаване на научното изследване.

8. Публикации по проблематиката на дисертационния труд

В автореферата докторантката е посочила три самостоятелни публикации по научния проблем на дисертационния труд. Две от публикациите са представени на научни конференции – една в България и една в Словения, последната публикувана на английски език в международно издание. Представените публикации покриват минималните наукометрични изисквания за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ в професионално направление 3.7. Администрация и управление, съгласно Закона за развитие на академичния състав на Р България, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на МУ-Варна. Те са в периода 2020-2021 г. и отразяват някои основни моменти и резултати, свързани с отделни етапи от изследването.

9. Оценка на автореферата

Авторефератът на дисертационния труд е изготвен в обем от 45 страници, като към него е добавена справка за приносите и списък с публикациите по темата на дисертацията. Той отговаря на изискванията и в синтезиран вид отразява съдържанието на дисертационния труд. В автореферата докторантката насочва вниманието към дизайна на изследването, представя основните резултати и изчерпателно излага авторските решения и препоръки по изследвания проблем.

10. Критични бележки и въпроси

При обсъждането на проекта на дисертационния труд в Катедрата по икономика и управление на здравеопазването съм отправила няколко критични бележки и препоръки към докторантката, които тя добросъвестно е отразила в крайния вариант, представен на вътрешната защита. При анализа на резултатите от социологическото изследване сред гражданите обаче трябва да се има предвид, че анкетата е проведена онлайн, след покана в социалните медии, което предполага известно „изкривяване“ на резултатите. Въпреки че докторантката коректно е описала метода на събиране на данни

и е посочила ограниченията, все пак трябва да се отбележи, че информационните потребности на гражданите са изведени предимно за определена група със специфични демографски и социално-икономически характеристики. Не е напълно ясно, доколко те биха останали същите, ако се промени профилът на респондентите. В този аспект препоръчвам на докторантката да продължи изследванията си по проблема, като разшири обектите на социологическото проучване.

Представената дисертация е авторски продукт, демонстриращ професионалната компетентност и високата ангажираност на докторантката по проблематиката, както и компетентност за планиране и провеждане на научно изследване. Посочените бележки и препоръки не накърняват цялостното позитивно впечатление от изследването и демонстрираните от Валерия Николова умения за теоретични обобщения и емпирични анализи.

Към докторантката бих искала да отправя следните въпроси:

- (1) Смятате ли, че гледната точка на други заинтересовани страни би променила баланса в предложената система от критерии и показатели за оценка на качеството на здравеопазване в България?
- (2) В изследването са идентифицирани съществени дефицити по отношение на информационното осигуряване на качеството. В случай, че не е възможно бързо да се организира тяхното попълване, събирането на кои данни, според Вас, трябва да имат приоритет?

11. Заключение

Представеният дисертационен труд изследва актуален и значим проблем за функционирането на здравната система и неговата оценка, който не е достатъчно разработен в нашата страна. Изследването е планирано и проведено прецизно и отразява добрата теоретична подготовка на докторантката, както и уменията ѝ за анализ на емпирични резултати и на тази основа извеждане на обосновани изводи и препоръки. Получени са конкретни приноси с теоретичен и приложен характер.

Дисертационният труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав на Р България, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на МУ-Варна.

Посочените достойнства на дисертационния труд ми дават основание да дам **положителна оценка** и да предложа присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по научна специалност „*Организация и управление извън сферата на материалното производство (в здравеопазването)*“ в професионално направление 3.7. **Администрация и управление на Валерия Веселинова Николова.**

14.06.2022 г.

гр. Варна

Рецензент:

/доц. Мария Рохова, д.у./